

УДК 159.923.33

СЕЛЕЗНЬОВ Д.,
ШКРЕБТІЄНКО Л.П.
м. Київ

РОЛЬ РОДИНИ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНИКА

Анотація. У статті розкрито особливості родини у вихованні дітей дошкільного віку, яка являє собою малу соціальну групу, засновану на шлюбному союзі і кривному спорідненні, яка є чинником виховання особистості дитини.

Ключові слова: родина, дошкільний вік, виховання, роль, дитина.

Аннотация. В статье раскрыты особенности семьи в воспитании детей дошкольного возраста, которая представляет собой малую социальную группу, основанную на брачном союзе и кровном родстве, которая является фактором воспитания личности ребенка.

Ключевые слова: семья, дошкольный возраст, воспитание, роль, ребенок.

Abstract. The article describes the features of the family in the education of pre-school children, which is a small social group based on marriage and blood kinship, which is a factor of education of the child.

Keywords: family, preschool age, education, the role of child.

Постановка проблеми. Дошкільний вік охоплює період дитинства від третього до сьомого року життя дитини. Це період, упродовж якого відбувається величезне збагачення й упорядкування чуттєвого досвіду

дитини, опанування специфічно-людських форм сприйняття та мислення, бурхливий розвиток уяви, формування паростків довільної уваги та смислової пам'яті. У дошкільному віці відбувається бурхливий розвиток особистості дитини. Формується потреба у визнанні, почуття власної гідності, усвідомлення себе в часі (в минулому, теперішньому і майбутньому), усвідомлення власної статевої належності, усвідомлення себе в соціальному просторі (усвідомлення своїх бажань та обов'язків). У дошкільному віці відбувається засвоєння статевої належності. Дитина чітко знає, хто вона: хлопчик чи дівчинка. Усі надбання особистості є результатом розумного навчання та виховання і любові до дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У науковій літературі широко представлені дослідження родинного виховання дошкільників (І.Ю. Лодзинська, А.Г. Харчев, В.Б. Голофаст тощо). Проте в науковій психолого-педагогічній літературі майже не приділяється увага дитині часу на яке можуть виділити батьки.

Мета статті полягає у розкритті проблеми родини, яка представляє собою малу соціальну групу, засновану на шлюбному союзі і кривному спорідненні, що є чинником виховання особистості дитини.

Вклад основного матеріалу. Дошкільна освіта має враховувати особливості цього віку в процесі розвитку особистості дошкільника. Одним із важливих моментів цього періоду є активне формування морально-етичних та особистісних категорій. Норми, правила поведінки, розуміння того, що таке добре, а що погано, формуються під впливом емоційних ставлень, оцінок дорослих, представником яких виступає педагог. У дітей з'являється почуття сорому (наприклад, вони починають соромитися роздягатися в присутності чужих людей). Досить добре дошкільник розуміє правила поведінки, заборони, але ще не завжди вміє контролювати власні почуття та бажання, що є природним для цього віку.

Звичаї життя в родині, стосунки між дорослими, атмосфера, що панує в ній суттєво впливають на дітей. Виховання – це щогодинне і щохвилинне заняття, у якому беруть участь в основному дві особи: батько і мати. Разом вони несуть відповідальність за те, якою виросте їхня дитина. Дві умови вже із самого раннього віку необхідні для того, щоб енергія дитини та її нервова система зміцнювалися: спокійна життєрадісність і почуття впевненості. Ці умови залежать від характеру впливу найближчого оточення і соціального середовища. Виховувати вашу дитину будуть і ваш будинок – нехай скромно обставлений, але акуратний і чистий; і яскрава чашка, з якої маля п'є молоко; і ваше доброзичливе ставлення до його бабусі й дідуся – ваших батьків. Але основою будь-якої

системи виховання повинна бути любов. Повага до дитини в родині, батьківське тепло і доброзичливість виховують у неї відвертість, ніжність і вдячність.

У родині починають формуватися ті якості, почуття, звички і навички суспільної поведінки, від яких залежить, якою виросте людина: буде вона боязкою, безвладною, озлобленою чи духовно багатою, фізично красивою, високоморальною і доброю.

Тому саме родина повинна виконувати низку вимог. Вимоги дорослих повинні бути доцільними, зрозумілими дитині й постійними. Не рекомендується набридати нескінченними поясненнями, нагадуваннями, чому треба виконувати те чи інше правило, краще стежити і зміцнювати дитину в її правильних вчинках. З огляду на бажання дитини, треба все-таки поступово привчати її до встановлених у родині правил. З перших років життя вона мусить засвоїти, що крім слова "хочу" є слова "треба", "не можна", "можна". Систематично контрольовані, одноставно запропоновані дитині всіма членами родини, такі правила виробляють звички культури поведінки. І привчати до цього слід спокійно, ласкаво, але водночас наполегливо і переконливо. Не слід зловживати занадто частими заохоченнями за виконання правил поведінки, адже це може призвести до зниження батьківського авторитету. Позитивний приклад батьків – кращий спосіб виховання позитивних якостей дитини.

У віці 3-6 років найбільше засвоюється модель сімейної поведінки, взаємовідносин батька-матері, батьків-дітей. З боку матері важливим є ласка, співчуття, визнання дитячої статевої гідності.

Батько для дитини. Батько потрібен, як і мати, завжди, але у кожному віці по-різному. Роль батька легше замінити (це можуть виконати інші чоловіки в сім'ї або поза сім'єю). Батько "в цілому":

- може брати на себе частину материнських функцій на перших етапах розвитку дитини;
- власна роль полягає у захисті й охороні єдності матері з дитиною, забезпечення їм впевненості, спокою, підтримки, психологічного комфорту. Виступає своєрідним тилом, на фоні якого дитина відчуває світ міцним і доброзичливим, а себе в ньому спокійною і впевненою;
- еталон (до 3-х р.) соціальних норм і правил, втілення функцій вимогливого оцінювача, підтримки прагнень дитини дотримуватися цих правил;
- сприяння особистісному становленню дитини, її відділенню від матері, визнаючи самостійність як матері, так і дитини. Виступає у ролі "третьої сили", яка допомагає побудувати новий, окремий від матері, світ;
- втілення зразка статевої, сімейної та соціальної ролі чоловіка (після 3-х р.). Розрізняються функції для хлопчиків та дівчаток.

Особливо вагомий вклад у виховання вносять представники старшого покоління – бабуся і дідуся.

У душах онуків вони залишають на все життя незгладимий слід. Хіба можна уявити дитинство без бабусиної чи дідусевої казки, і не тільки дитинство, а й отроцтво, юність.

Ряд досліджень доводить немаловажну роль бабусь і дідусів у вихованні. Наприклад, бабусі краще організують гру, працю дітей. За даними досліджень І.Ю. Лодзинської, молоді сім'ї децю стабільніші, якщо подружжя живе разом з батьками, оскільки в сім'ях виникає ряд додаткових факторів, що чинять вплив на процес стабілізації сім'ї.

Бабусі: передавали досвід, цикл звичаїв, традицій у нові покоління, вчили працювати, доглядати і виховувати немовлят, сучасні бабусі значною мірою допомагають у вихованні дітей. Нерідко вони заміняють неньку і батька. Бабусі, дідусі мають перше право на всиновлення, опіку, догляд у випадках відсутності батьків.

Дідусь: привчає любов до праці, виховує любов до природи, не поспішливість та ретельність.

Родинне виховання – це феноменальне явище сімейного і суспільного життя, яке постало в процесі трудової діяльності людей у зв'язку з необхідністю для молодого покоління оволодівати виробничо-трудовим досвідом старших поколінь. Відтак мати і батько виступали першими педагогами для дитини. Процес родинного виховання – це сукупність послідовних дій батьків, спрямованих на досягнення правильного виховання своїх дітей. Вони наділені всім, що властиве для педагогічного процесу і становить цілеспрямовану, свідомо організовану, розвивальну взаємодію вихователів і вихованців, упродовж якої розв'язуються суспільно-необхідні завдання освіти дітей і молоді.

Ідеалом родинного виховання виступала здорова та щаслива людина з багатогранними знаннями і високими духовно-моральними якостями, працьовитістю.

Принципи родинного виховання впливають із закономірностей функціонування батьківської педагогіки і розглядають як положення, що визначають вимоги до змісту, організації і методів забезпечення виховного процесу в сім'ї. Основне завдання родинного виховання полягає в тому, щоб сформувати людину здатною до досягнення її призначення.

Саме в родинному вихованні в дошкільні роки у дитини закладаються основи моралі, правильної поведінки, активності, ініціативи, творчого ставлення до дійсності чи навпаки – пасивності, байдужості, нігілізму, індивідуальності.

Пріоритет родинного виховання, порівняно з іншими виховними ланками, незаперечний. Його сутність полягає в тому, що сім'я першою бере під свою опіку дитину з часу її народження у віці найінтенсивнішого формування її характеру і не применшує своєї уваги тоді, коли вона дорослішає. Родина належить до перших і найвпливовіших вихователів особистості. З цього приводу В.О. Сухомлинський писав: "Виховує, звичайно, сім'я в цілому – її загальний дух, культура людських стосунків... Без батьків-

ської мудрості нема виховної сили сім'ї. Батьківська мудрість стає духовним надбанням дітей".

У дошкільному віці сила наслідування підкріплюється загостреним бажанням дитини чинити так, як мама, тато (сестричка, братик, бабуся, дідусь тощо). Спочатку малюк наслідує зовнішні дії та словесні реакції дорослих, вчиться правильно діяти у світі предметів, згодом він переймає способи і смисли поведінки дорослих їхні особистісні якості. Як результат – уява дитини створює "внутрішню модель зовнішнього світу" (А.Бандура), що й слугує підґрунтям моделі реальної поведінки.

Звичайно, в дошкільному віці говорити про це ще рано, але одного разу дитина виросте і створить власну сім'ю. Психологи стверджують, що люди виховують своїх дітей так, як в дитинстві виховували їх. Дівчинка, що ображає свою ляльку, або хлопчик б'є ведмедика ременем, на жаль, перенесуть ці способи "спілкування" і на реальних людей. Тому роль сім'ї у вихованні дітей дошкільного віку полягає у формуванні адекватних уявлень про те, що таке виховання, і яким воно має бути.

У сучасному світі виховання дитини є однією з основних завдань що постає перед суспільством. Людину ми створюємо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою гідність і красу людини. Вона криком сповіщає світ про своє народження, поступово відкриває, пізнає його розумом і серцем. Людина піднімається на ноги, бачить квітку і метелика, що пурхає над ним, бачить яскраву іграшку – і мама, і тато радіють всім цим успіхам...

Сім'я як стійкий союз між чоловіком і жінкою виник у родовому суспільстві. Урбанізація змінила уклад і ритм життя, що спричинило за собою зміну у сімейних відносинах. Міська родина, не обтяжена веденням великого господарства, орієнтована на самостійність і незалежність, перейшла в наступну фазу свого розвитку. На зміну патріархальній родині прийшла подружня. По типу проживання родина підрозділяється на матрилокальну, патрилокальну, неолокальну й унилокальну.

Матрилокальний тип характеризується проживанням родини в будинку дружини, де зятя називали "приймаком". Тривалий період на Русі був розповсюджений *патрилокальний тип*, при якому дружина після заміжжя оселялася в будинку чоловіка і нарікалася "невівською".

Нуклеарний тип шлюбних відносин знаходить висвітлення в прагненні молодят жити самостійно, окремо від батьків та інших родичів. Такий тип родини називають *неолокальним*.

Для сучасної міської родини характерним типом сімейних відносин можна вважати унилокальний тип, при якому чоловіки проживають там, де є можливість спільного проживання, у тому числі знімаючи житло в наймання [4].

Родина – складна багатфункціональна система, вона виконує ряд взаємозалежних функцій. Необхідно підкреслити, що функція родини – це спосіб прояву активності, життєдіяльності її членів, народження та виховання дітей. До функцій варто віднести: економічну, господарсько-побутову, рекреативну чи психологічну, репродуктивну, виховну. Соціолог А.Г. Харчев вважає репродуктивну функцію родини головною суспільною функцією, в основі якої лежить інстинктивне прагнення людини до продовження свого роду. Але роль родини не зводиться до ролі "біологічної" фабрики. Виконуючи цю функцію, родина є відповідальною за фізичний, психічний і інтелектуальний розвиток дитини, вона виступає своєрідним регулятором народжуваності [5].

У період соціально-економічних перетворень у суспільстві змінюються й функції родини. Провідною в історичному минулому була економічна функція родини, що підкоряє собі всі інші. Глава родини – чоловік, був організатором загальної праці, діти рано включалися в життя дорослих. Економічна функція цілком визначала виховну і репродуктивну функції. В даний час економічна функція родини дещо зазнала змін. Таким чином зміни відбуваються й у відносинах чоловіків і жінок у родині: їхні взаємини, а також відносини різних поколінь, ступенів споріднення, батьків і дітей різної статі і віку. Зараз важко виділити, хто кого "головніше" і в родині. Змінюється сам тип залежності в родині людей один від одного. Соціологи говорять про те, що чоловічі і жіночі ролі зараз тяжіють до симетрії, змінюється уява про те, як повинні поводитися чоловік і дружина. Дослідник В. Голофаст відзначає наступну тенденцію розвитку відносин у родині: від "ієрархічної" логіки розходжень між статями до логіки індивідуальних особливостей і здібностей, до обліку реального співвідношення сімейних і позасімейних ролей жінки, чоловіка і дитини [1].

Слід відмітити, що в інституті родини відмічається такий фактор, як збільшення числа розлучень. У ряді робіт розглядаються негативні наслідки розлучень: погіршення виховання дітей, збільшення випадків їхніх психічних захворювань, алкоголізм батьків, руйнування кровно родинних зв'язків, погіршення матеріального становища, дисгармонія відтворення населення. Вплив розпаду родини на дітей дошкільного віку відмічала, зокрема, Т.П. Гаврилова. Вона виявила, що при порушенні контактів з батьками у дітей виникають найбільш гострі переживання, оскільки для дитини розпад родини – це ламання стійкої сімейної структури, звичних відносин з батьками, конфлікт між прихильністю до батька і матері. Розлучення ставить перед дитиною непосильні для його віку задачі: орієнтацію в новій рольовій структурі без її колишньої визначеності, прийняття нових відносин з розлученими батьками. Емоційне здоров'я дітей безпосередньо зв'язане з існуванням постійно діючого спілкування дитини з обома батьками. Розлучення

породжує в дитини почуття самотності, відчуття власної неповноцінності [3].

Дитина завжди глибоко страждає, якщо валиться сімейне вогнище. Поділ родини чи розлучення, навіть коли усе відбувається найвищою мірою чемно і поштиво, незмінне викликає в дітей психічний надлам і сильні переживання. Дитина відчуває відсутність батька, навіть якщо не виражає відкрито свої почуття. Крім того, вона сприймає відхід батька як відмову від неї. Дитина може зберігати ці почуття багато років.

У гарних батьків виростають гарні діти. Як часто чуємо ми це твердження. Часто важко пояснити, хто є ці гарні батьки. Діти – завжди велика радість, але й велика відповідальність. Та деякі молоді подружжя мають хибне уявлення про місце дитини в їхньому житті. Народження дитини – це надзвичайна радість і безліч позитивних емоцій. Діти завжди будуть щасливі в сім'ї, де батьки перебувають у єдності і кохають одне одного [2].

Батько та мати складають перше суспільне середовище дитини. Особистості батьків відіграють суттєву роль у житті кожної людини. Невипадково, що особливо до матері, ми думкою звертаємося у важку хвилину життя. Перше й основне завдання батьків – є створення в дитини впевненості в тому, що її люблять і про неї піклуються. Ніколи, ні при яких умовах у дитини не повинні виникати сумніви у батьківській любові. Природним обов'язком батьків є уважне та чуйне ставлення до дитини в будь-якому віці.

Глибокий постійний психологічний контакт із дитиною – це універсальна вимога до виховання, яка в однаковому ступені може бути рекомендована всім батькам, контакт необхідний у вихованні кожної дитини в будь-якому віці. Саме відчуття і переживання контакту з батьками дають дітям можливість відчути й усвідомити батьківську любов, прихильність і турботу [2].

Основа для збереження контакту – щира зацікавленість в усьому, що відбувається в житті дитини, зацікавленість до його дитячих, нехай самим дріб'язковим і наївним, проблемам, бажання зрозуміти, бажання спостерігати за всіма змінами, що відбуваються в душі та свідомості зростаючої людини. Цілком природно, що конкретні форми і прояви цього контакту широко варіюють, у залежності від віку й індивідуальності дитини. Але корисно замислитись і над загальними закономірностями психологічного контакту між дітьми і батьками в родині.

У деяких сім'ях виховання дитини збуджується так званою мотивацією досягнення. Ціль виховання полягає в тому, щоб домогтись того, що не вдалося батькам з-за відсутності необхідних умов, чи ж тому, що самі вони не були досить здатними і наполегливими. Батько хотів стати лікарем, але йому це не вдалося, нехай же дитина здійснить батьківську мрію. Мати мріяла грати на фортепіано, але умов для цього не було, і тепер дитині потрібно інтенсивно вчитися музиці. Мета і мотив виховання дитини – це щасливе,

повноцінне, творче, корисне людям життя цієї дитини. На творення такого життя і повинне бути направлене сімейне виховання.

Саме тому майбутнім батькам, що хотіли б вихувати свою дитину не стихійно, а свідомо, необхідно почати аналіз виховання своєї дитини з самих себе, з особливостей власної особистості.

Висновок: Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що родина є чинником виховання особистості дитини. Вона сприяє позитивному, духовному, гармонійному розвитку. Необхідно пам'ятати мудрість, що не можна дитину "зробити" людиною, але можна цьому сприяти і не заважати. Головні підстави, яких необхідно дотримуватися при вихованні дитини: чистота, послідовність у співвідношенні слова і справи при звертанні з дитиною, відсутність сваволі в дітях вихователя, чи обумовленість цих дій і визнання осо-

бистості дитини постійним звертанням з ним, як з людиною і повним визнанням за ним права особистої недоторканості. Вся таємниця сімейного виховання полягає в тому, завжди ставитися до дитини, з перших днів її народження, як до людини, з повним визнанням її особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голофаст В.Б. Люди й вещи/ В.Б. Голофаст // Социологический журнал. - 2000.-№ 1/2.- С. 58-65.
2. Гридковець Л.М. Світ подружнього життя/ Л.М. Гридковець. -К., 2004.- 169с.
3. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві)/ О.Л. Кононко. - К.: Освіта. - 1998. - 255 с.
4. Монаков Н.І. Вивчення ефективності виховання: Теорія та методика / Н.І. Монаков. - М., 1981. - 312 с.
5. Харчев А. Г. Социология семьи: проблемы становления науки / А.Г. Харчев. - М.: ЦСП, 2003. - 342 с.